

MODERNÁ A POSTMODERNÁ DOKUMENTOLÓGIA A BIBLIOGRAFIA

Úvod do problematiky

Dušan Katuščák

Abstrakt:

Dokumentológia je komplexná veda o dokumentoch a informačných zdrojoch, o ich vzniku, vývoji, obsahu, nosičoch obsahu, forme, štruktúre a ich mieste v dokumentových informačných systémoch.

V odbore knižničná a informačná veda existuje celý rad viac alebo menej ustálených pojmov a termínov, ktoré sa týkajú podstatného predmetu odboru. Dominantným pojmom knižničnej a informačnej vedy je pojem dokument ako ten predmet knižničnej a informačnej vedy, ktorý je pre túto vedu fundamentálny.

Knižničná a informačná veda sa zaoberá dokumentom ako entitou, ktorá predstavuje zaznamenanú informáciu a ktorá zásadne funguje v sociálnej komunikácii. Dokument ako predmet tejto vedy je entita, ktorá je pre knižničnú a informačnú vedu špecifický, jedinečný a umožňuje odlišenie tohto odboru od iných vedných odborov.

Uvedenou problematikou sa v kontexte vytýčenej témy (Moderná a postmoderná dokumentológia a bibliografia) zaoberá príspevok, ktorý predstavuje sumár informácií a faktov ako úvod do zadaného problému.

Kľúčové slová: dokumentológia, bibliografia, dokument, knižničná a informačná veda

Dokumentológia, dokument, zdroj

Za zakladateľa modernej *dokumentácie* a otca *informačnej vedy* sa považuje belgický vizionár, vynálezca, právnik a mierový aktivista *Paul Otlet*. Je autorom Medzinárodného desatinného triedenia a svoj teoretický koncept dokumentácie popísal v diele *Traité de documentation*.¹ Vybraté state jeho prác sú významným vkladom do základov organizácie poznania². Otletov pozitivistický prístup k dokumentácii znamenal vo svojej dobe pokrok a pretrváva stále v mnohých metodologických mikrosystémoch bádateľov.

Dokumentológia je približne od polovice dvadsiateho storočia aj disciplínou v rámci študijných programov v odbore knižničná a informačná veda a dokumentačných štúdií.

Tradíciu dokumentačných štúdií v otletovskom ponímaní (Documentation Studies ("Dokvit")) v nórskej University of Tromso popisuje Michael Buckland³, ktorý poukazuje na vznik dokumentológie ako *disciplíny* a oblasti *vzdelávania*. Tému dokumentológie sa venuje

¹ OTLET, Paul. *Traité de documentation*. Bruxelles : Mundaneum, Palais Mondial, 1934. 431 p.

² RAYWARD, Warden Boyd and Paul OTLET. *International Organization and Dissemination of Knowledge: Selected Essays*. Amsterdam: Elsevier, 1990. 331 p.

³ BUCKLAND, Michael. Northern Light: Fresh Insights into Enduring Concerns. In: *A Document (Re)turn. Contributions from a Research Field in Transition*. Frankfurt: Peter Lang International Academic Publishers. 2007. 342 s.

aj v ďalších svojich prácach⁴, Buckland⁵ zdôrazňuje novátorský vklad francúzskej vedkyne Suzanne Briet, ktorá ako prvá pripravila prvý program dokumentačných štúdií (Documentation Studies) a ktorá bola zakladateľkou týchto štúdií na *Conservatoire National des Arts et Métiers* in Paris⁶. Prvé vydanie jej knihy s názvom Čo je dokumentácia (*Qu'est-ce que la documentation?*) vyšlo v roku 1951.

Systematicky pracujú s pojmom dokumentológia ruskí a ukrajinskí vedci G. N. Shvetsova-Vodka⁸, Yu. V. Nesterovich⁹, Yu. A. Chyapite¹⁰, E. A. Pleshkevich, G. A. Dvoenosova¹¹.

Spomedzi spomenutých autorov sa osobitne komplexnejšie pojmu *dokument* venuje najmä G.N. Shvetsova-Vodka¹¹. Autorka považuje *dokument* za súčasť procesu sociálnej komunikácie, a preto sa venuje tejto základnej funkcii a miestu dokumentu v tejto komunikácii. Rozširuje tradičné definície a rozsah tohto pojmu, najmä pokiaľ ide o nosiče obsahu a funkcie dokumentov v dokumentových komunikačných systémoch.

Viacjazyčný teaurus Európskej únie - teaurus Eurovoc uvádza pojem *dokumentológia* ako *náuku o informáciách* a synonymum pojmu *informačná veda*.

Pojem dokumentológia sa však nie vždy považuje za identický s pojmom informačná veda. V praxi má dokumentológia aj povahu teoretickej disciplíny informačnej vedy aj oblasť praktickej činnosti. Dokumentológia ako živý a dynamický pojem má svoje obsahové špecifiká. Obsah a rozsah pojmu je variabilný a rôzne skupiny bádateľov ho naplňajú rôznym obsahom.

Zdá sa, že popri pretrvávajúcej otletovskej metodologickej tradícii sa rozvíja dokumentológia niekoľkými ďalšími smermi so špecifickým obsahom, pričom tieto smery majú svojich reprezentantov, svoju vedeckú komunitu a dokonca inštitucionalizované zázemie.

Príkladom špecifického ponímania a vedeckého prístupu k dokumentácii je nemecký Ústav pre dokumentológiu a vedecké publikovanie. (Das Institut für Dokumentologie und Editorik e.V. (IDE). Inštitút bol založený v roku 2006 a zameriava sa intenzívne na témy humanitných aspektov digitalizácie (Digital Humanities), pričom dominantným predmetom záujmu sú otázky digitalizácie a prezentácie historického písomného dedičstva a literatúry a otázky využívania informačných a komunikačných technológií vo vedeckom publikovaní¹².

Pojem dokumentológia sa používa špecificky aj na označenie disciplíny ako disciplína *kriminalistiky*. Dokumentológia sa považuje za disciplínu, ktorá v rámci kriminalistiky určuje pomocou vedeckých metód a metodických postupov pravosť alebo autorstvo dokumentov na súdne účely. *Dokumentológia* priamo súvisí so zákonmi a používa sa ako prostriedok

⁴ BUCKLAND, Michael. Education for librarianship in the next century. In: *Library Trends* 34. no 4, 1986, pp. 777-788.

⁵ BUCKLAND, Michael. Documentation, Information Science, and Library Science in the U.S.A. *Information Processing & Management* 32, 1996. pp. 63-76. Reprinted In: HAHN, Trudi Bellardo and Michael BUCKLAND. *Historical Studies in Information Science*. Medford, New Jersey: Information Today, 1998. pp. 159- 172.

⁶ BRIET, Suzanne. *What is Documentation? English Translation of the Classic French Text*. Transl. and ed. by Ronald E. Day and Laurent Martinet. [online]. Lanham, MD: Scarecrow Press, 2006 [cit. 7.11.2015]. Dostupné na: <http://martinetl.free.fr/suzannebriet/questcequelaadocumentation/briet.pdf>

⁷ SHVETSOVA-VODKA, G. N. *Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing*. 2008.

⁸ NESTEROVICH, Yu. V. *Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing*. 2013.

⁹ CHYAPITE, Yu. A. *Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing*. 2010

¹⁰ DVOENOSOVA, G. A. *Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing*. 2011.

¹¹ SHVETSOVA-VODKA, G.N. Definitions of a "document". In: *Nauchno-Technicheskaya Informatsiya*. Seriya 1, No. 8, 2007. pp. 1-6.

¹² *Digitales Edieren im 21. Jahrhundert. Fachtagung des Landesarchivs Nordrhein-Westfalen anlässlich der Online-Veröffentlichung der nordrhein-westfälischen Kabinettsprotokolle von 1946 bis 1980*. [online]. Düsseldorf, in: H-Soz-Kult, 2015 [cit. 30.9.2015]. Dostupné na: <http://www.hsozkult.de/event/id/termine-28976>

dokazovania v súdnom konaní v trestnom, občianskom, obchodnom, pracovnom konaní a v akejkol'vek inej oblasti práva. Ide napríklad o zisťovanie pravosti podpisov, zisťovanie falšovania súkromných i verejných dokumentov, výskum písacích látok, atramentu a pod.¹³

Dokument

Klasický výklad pojmu *dokument* podáva popredná predstaviteľka knižničnej a informačnej vedy Marta Nováková (1998):

„Dokument je informačný prameň tvorený nosičom informácií v podobe hmotného predmetu a množinou dát alebo informácií, ktoré sú na ňom (v ňom) fixované a formálne i obsahovo usporiadané. Slovo dokument pochádza z latinčiny. Používa sa jednak ako bežný výraz hovorovej reči a jednak ako odborný termín viacerých vedných disciplín. Táto skutočnosť spôsobuje veľmi široký a nejednotný výklad pojmu: v najužšom zmysle môžeme dokument chápať len ako písomné svedectvo potvrdzujúce určitý právny stav (úradný doklad); v širšom zmysle d. chápeme ako ľubovoľný, materiálne fixovaný (zaznamenaný) myšlienkový obsah; v najširšom zmysle hovoríme o dokumente ako o ľubovoľnom predmete, ktorého cieľom je potvrdiť, doložiť alebo zdôvodniť určitý fakt.

V oblasti knižnično-informačnej činnosti sa slovo dokument začalo používať v prvej tretine 20. storočia, keď kniha už dávno prestala byť jediným a najdôležitejším hmotným informačným prameňom a keď sa hľadal vhodný výraz na súhrnné pomenovanie všetkých foriem zaznamenaných informácií vrátane nepublikovaných písomností, obrazových materiálov i zvukových záznamov najrozličnejšieho druhu. O zavedenie tohto pomenovania sa pričínala dokumentácia, menovite Paul Otlet.

V súčasnosti v oblasti knižnično-informačnej činnosti termínom dokument označujeme všetky informačné pramene (bez ohľadu na ich fyzickú formu, obsah i spôsob jeho prezentácie), ktoré sú hmotnými jednotkami, vznikajú nejakým (ľubovoľným) zaznamenaním informácií, vznikajú preto, aby sa informácie uchovali v čase a/alebo preniesli v priestore.

V komunikačných procesoch dokument plní funkciu tzv. informačnej konzervy. Jeho zásluhou vzniká osobitný typ sprostredkovaného komunikačného spojenia, pri ktorom komunikátor i príjemca môžu byť od seba vzdialení v priestore i čase.

Informačné konzervy sa oddeľujú od pôvodcu (komunikátora) a získavajú samostatnú existenciu, čo má množstvo závažných dôsledkov. Z nich rozhodujúci význam má najmä skutočnosť, že sa takto docieľuje väčšia komunikatívnosť. Dokument, napr. rozmnožený, môže využívať veľký počet príjemcov, môže sa odovzdávať ďalším príjemcom, a tak vytvárať dlhé komunikačné cesty. Dokument takto rozširujú akčný rádius komunikačných spojení a menia ich na podujatia celospoločenského významu. Vo všeobecnosti pre ľubovoľné komunikačné akty a procesy realizované prostredníctvom dokumentu sa používa výraz dokumentová komunikácia.

Dokumenty vznikajú z rozličných pohnútok a s rozličnými cieľmi, komunikujú informácie najrozličnejšieho charakteru, tematiky i zamerania, využívajú sa rozličným spôsobom v najrozmanitejších oblastiach ľudskej činnosti. Diferencovanosť ich pôvodu, príčin vzniku, funkcií a využitia spôsobuje, že dnes pracujeme s d. najrozličnejších vlastností.

¹³ Napr. Documentology or forensic document examination area. Dostupné 17.11. 2015.

<http://estudiorachetti.com/en/areaD.html>, alebo: UBELAKER, H. Douglas. *The Global Practice of Forensic Science*. John Wiley & Sons, 24. 11. 2014 - 400 s.

Pri všetkej rozmanitosti dokumentových vlastností jestvujú však určité kombinácie týchto vlastností, ktoré majú relatívne ustálený charakter a ktoré sa vždy znovu a znovu opakujú v celej skupine konkrétnych dokumentov.

Relatívne ustálené kombinácie dokumentových vlastností jestvujú vo vedomí komunikujúcej spoločnosti ako určité zovšeobecnené modely formálne i obsahovo uzavretých dokumentových celkov. Sú dostatočne zreteľne vymedzené a spoločnosť ich vie aj označiť osobitnými pomenovaniami, napr. monografia, technická norma, kartografický atlas, odborný film atď. Na označenie abstraktných celkov ustálených kombinácií vlastností, kt. zodpovedajú celé skupiny dokumentov s rovnakými al. podobnými charakteristikami, sa používa výraz typ dokumentu. Definujeme ho ako zreteľne vymedzený, vývojom ustálený a funkčne determinovaný celok obsahových i formálnych charakteristík, ktorý je optimálny pre určité komunikačné situácie a ktorý sa preto opakovane realizuje v istom stupni približnosti v množine dokumentov.

Typ dokumentu nie je len kategória formy. Ide o celostnú organizáciu príznakov, ktoré charakterizujú dokumentové informácie, ich výrazovú prezentáciu a ich materiálno-konštrukčné spredmetnenie.

Typy dokumentov sú predmetom typologických skúmaní. Typológia dokumentov sa zaoberá jednak stanovením, štúdiom a modelovaním typov dokumentov a jednak ich zoskupovaním na základe poznaných charakteristík a vzťahov.

Pri typologickom členení dokumentov sa používajú mnohé hľadiská.

Podľa spôsobu *zaznamenania* obsiahnutých informácií členíme dokumenty na písomné, obrazové, zvukové, audiovizuálne a strojom čitateľné.

Podľa stupňa *pôvodnosti* zaznamenaného obsahu rozoznávame dokumenty: pôvodné, sumarizačné a odvodené.

Podľa stupňa *zverejnenosti* členíme dokumenty na zverejnené a nezverejnené.

Podľa stupňa informačnej *redukcie* obsahu (informačného spracovania) rozoznávame v knižnično-informačnej praxi dokumenty primárne, sekundárne a terciárne.

V bežnom hovorovom styku i v knižnično-informačnej praxi sa v súčasnosti často rozlišuje medzi tzv. dokumentmi *tradičnými* (konvenčnými) a *netradičnými*, nekonvenčnými, modernými. Takéto členenie dokumentovej sféry nie je presné a terminologicky korektné. V podstate ide o rozlišovanie medzi informáciami zaznamenanými na papierových a nepapierových nosičoch, medzi záznamami priamo čitateľnými a záznamami, ktorých percepcia si vyžaduje ich premietnutie, zobrazenie na displeji ap.

Uplatňovanie takéhoto rozlišovania však odzrkadľuje rastúci počet a význam nepapierových nosičov v dokumentovej komunikácii a signalizuje začiatok postupného presúvania svetového poznatkového fondu z papiera na iné, predovšetkým elektronické nosiče.

Všetky uvedené typologické členenia d. majú len relatívny charakter. Nevystihujú rozmanitosť, zložitosť a dynamickosť súčasného sveta dokumentov. Hranice medzi jednotlivými skupinami nie sú ostré ani nepriechodné. Pribúdajú dokumenty kombinovaného a hybridného charakteru¹⁴.

Druhy dokumentov

Základné rozdelenie *dokumentov* alebo *zdrojov* do tried vychádza z ich prevažujúcich formálnych atribútov. Triedy dokumentov sú: TEXT, ZVUK, OBRAZ, AUDI-VIDEO.

¹⁴ NOVÁKOVÁ, Marta. Dokument. In: *Informačná výchova: terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda*. Dušan Katuščák [zost.], Marta Matthaidesová, Marta Nováková; ed. slovn. Ladislav Ďurič, Viliam S. Hotár, 1. vyd. Bratislava: SPN, 1998. 375 s. ISBN 8008028181.

Praktickú všeobecne klasifikáciu dokumentov akceptovanú v knižniciach a profesionálnych informačných inštitúciách zaviedol *de facto* knihovnícky štandard MARC 21 (2004)¹⁵

Knihy (BK) –tlače, rukopisy a mikroformy textových materiálov monografickej povahy.

Seriály (SE) - tlače, rukopisy a mikroformy textových materiálov vydávaných v častiach s periodickou schémou vydávania (napr. periodiká, noviny, ročenky).

Počítačové súbory (CF) –počítačový softvér, číselné údaje, počítačovo orientované multimédiá, on-line systémy a služby. Ďalšie triedy elektronických zdrojov sa kódujú podľa najvýraznejšieho aspektu. Tieto materiály môžu byť monografickej alebo seriálovej povahy.

Mapy (MP) –všetky typy tlačí, rukopisov a mikroforiem kartografických materiálov vrátane atlasov, listových máp a glóbusov. Materiál môže byť monografickej alebo seriálovej povahy.

Hudobniny (MU) - tlače, rukopisy a mikroformy hudobnín ako aj pre hudobné zvukové nahrávky a nehudobné zvukové nahrávky. Materiál môže byť monografickej alebo seriálovej povahy.

Vizuálne materiály (VM) –premietateľné médiá, nepremietateľné médiá, dvojrozmerná grafiku, trojrozmerné artefakty alebo prirodzene sa vyskytujúce predmety a skladačky. Materiál môže byť monografickej alebo seriálovej povahy.

Zmiešané materiály (MX) – primárne sú to archívne a rukopisné zbierky (archival and manuscript collections) materiály zmiešanej formy (mixture of forms of material). Materiál môže byť monografickej alebo seriálovej povahy.(Do roku 1994 sa táto skupina volala Archívne a rukopisné materiály (AM), eng. Archival and manuscript material (AM).

Zdroj

V posledných desaťročiach možno pozorovať tendencie odklonu od pojmu *dokument* a preferovanie pojmu *zdroj*. Táto zámena pojmov je akceptovateľná a oba pojmy je možné považovať za synonymá. Výhrady by mohli spočívať v čisto lingvistickej rovine posudzovania pojmu *dokument* a pojmu *zdroj*. Kým na označenie *vedy* či *náuky o dokumente* by sme mohli použiť jednoslovný tvar *dokumentológia*, pri pojme *zdroj* sa v slovenčine dostávame do jazykových ťažkostí, pretože náuku o zdrojoch by sme mali analogicky označiť neobratným pojmom *zdrojológia*. Podobným adeptom na synonymum pojmu *dokument* je v slovenčine aj pojem *prameň* napríklad v slovnom spojení *informačný prameň*.

Pojem *dokument* má v kontexte knižničnej a informačnej vedy širší význam ako pojem *zdroj*. Neexistuje metodologicky významnejší dôvod, pre ktorý by bolo nevyhnutné vzdávať sa v odbore knižničná a informačná veda pojmu *dokument*.

V knižničnej a informačnej vede je každý *zdroj dokumentom* avšak nie každý *dokument* musí byť nevyhnutne aj *zdrojom*. Zdroj je *pragmatická* vlastnosť dokumentu. Dokument je vo väčšej alebo menšej *miere* zdrojom informácií alebo poznatkov. Avšak táto *miera* sa prejavuje v zásade len v subjekt objektovej relácii v uskutočnenej sociálnej komunikácii.

Triede *elektronických* informačných zdrojov sa u nás najkomplexnejšie venoval Jaroslav Šušol (2001).¹⁶

¹⁵ MARC 21: Formát pre bibliografické údaje s pravidlami na označenie obsahu. / Kongresová knižnica USA ; Preklad a odborná redakcia Dušan Katuščák, Martin Katuščák. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004. 907 s.

Zdroj je pragmatická entita nesúca užitočný obsah má svoje miesto v konkrétnych metodologických koncepciách a nástrojoch informačnej činnosti. V dokumentačnej a knižničnej praxi sa pojem zdroj oprávnene ustálil najmä v súvislosti s presadzovaním nových katalogizačných pravidiel RDA (*Resource Description and Access*, Popis zdrojov a prístup). Ide o štandard pre katalogizáciu, ktorý sa intenzívne presadzuje v odbore od roku 2010. Je určený pre informačné inštitúcie, najmä pre knižnice, archívy, múzeá a pod. Koncepcia RDA si vyžiadala aj inováciu definovania zdrojov, ktoré sa spracúvajú v informačných inštitúciách. Postupne sa do praxe zavádza štandardná kategorizácia zdrojov, pričom sú definované kategórie osobitne pre *obsah* a osobitne pre *nosiče* (Kiorgaard, 2006)¹⁷.

Kategorizácia zdrojov

Kategorizácia zdrojov je založená na dvoch sadách atribútov.

Prvá je a) sada atribútov pre *obsah* (Tabuľka 1) a druhá je b) sada atribútov pre *nosiče* (Tabuľka 2). Hviezdičky označujú atribúty s otvorenými hodnotami, tzv. *open value set*. Bez hviezdíčiek sú primárne hodnoty pre atribúty obsahu zdroja na najvyššej úrovni.

Tabuľka 1 RDA sada atribútov pre *obsah*

Character (language; music; image; other)	Znak (jazyk, hudba, fotografie, ostatné)
SensoryMode (sight; hearing; touch; taste; smell; none)	Vnímanie (zrak, sluch, dotyk, chuť, vôňa, žiadna)
ImageDimensionality (two-dimensional; three-dimensional; not applicable)	Rozmernosť (dvojrozmerný, trojrozmerný, nehodí sa)
ImageMovement (still; moving; not applicable)	Pohyblivosť (statický, pohyblivý, nehodí sa)
Interactivity (interactive; non-interactive)	Interaktivita (interaktívne, neinteraktívne)
CaptureMethod (*)	Metóda snímania (*)
ExtensionMode (succession; integration; not applicable)	Spôsob rozširovania (postupnosť, integrácia, nehodí sa)
ExtensionTermination (determinate; indeterminate; not applicable)	Rozšírenie-ukončenie (určitý, neurčitý, nehodí sa)
ExtensionRequirement (essential; inessential; not applicable)	Rozšírenie-požiadavka (základný; nepodstatné, nehodí sa)
RevisionMode (correction; substitution; transformation; not applicable)	Režim-revizia (korekcia; substitúcia, transformácia, nehodí sa)
RevisionTermination (determinate; indeterminate; not applicable)	Revízia-ukončenie (určitý, neurčitý, nehodí sa)

¹⁶ ŠUŠOL, Jaroslav. Elektronické informačné zdroje a knižnično-informačné systémy – aktuálne problémy a súvislosti. In *ITLib*. [online]. 2001, č. 3. [cit. 24.2.2014]. Dostupné na: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2001/3/elektronicke-informacne-zdroje-a-kniznicno-informacne-systemy-aktualne-problemy-a-suvvislosti.html?page_id=2305

¹⁷ KIORGAARD, Deirdre. *RDA/ONIX Framework for Resource Categorization*. [online]. Version 1.0., 2006 [cit. 24.2.2014]. Dostupné na: <http://www.rda-jsc.org/archivedsite/docs/5chair10.pdf>

RevisionRequirement (essential; inessential; not applicable)	Revízia-požiadavky (zásadné, nepodstatné, nehodí sa)
Purpose (*)	Účel (*)
Subject (*)	Predmet (*)
Form/Genre (*)	Forma / žáner (*)

Tabuľka 2 RDA sada atribútov pre nosiče

StorageMediumFormat (sheet; strip; roll; disc; sphere; cylinder; chip; file server)	Formát nosiča (list, pás, zvitok, disk, guľa, valec, čip, file server)
HousingFormat (binding; flipchart; reel; cartridge; cassette; not applicable)	Formát uloženia (väzba, flipchart, cievka, zásobník, kazeta, nehodí sa)
BaseMaterial (*)	Základný materiál (*)
AppliedMaterial (*)	Nanesený materiál (*)
FixationMethod (*)	Fixačné metóda (*)
FixationTool (*)	Fixačný nástroj (*)
EncodingFormat (*)	Formát kódovania (*)
Generation (first; reproduction)	Generácia (prvá, reprodukcia)
IntermediationMethod (*)	Sprostredkovacia metóda (*)
IntermediationTool (microform reader; microscope; projector; stereoscope; audio player; audiovisual player; computer; not required)	Sprostredkovací prostriedok (čítacie zariadenie, mikroskop, projektor, stereoskop, audioprehrávač, audiovizuálny prehrávač, počítač; nie je nutné)

Kvantifikácia dokumentov na Slovensku

Orientačné počty dokumentov – objektov kultúrneho dedičstva – v pamäťových a fondových inštitúciách na Slovensku obsahuje prehľadná tabuľka, ktorú sme vypracovali v rámci prípravy národných projektov digitalizácie v roku 2006-2007.

Tabuľka 4 Orientačný štatistický prehľad zbierok PFI (stav za Slovensko, rok 2007)

Sektor	Počet inštitúcií	Zbierky spolu	Poznámky
		Časti zbierok	
<i>Múzeá</i>	103	15 629 130	
<i>Galérie</i>	25	164 013	Sieť galérií na Slovensku 1 štátna galéria, 16 galérií v zriaďovateľskej pôsobnosti VÚC (1 galéria Banskobystrický VÚC, 1 galéria Trenčiansky VÚC, 2 galérie Košický VÚC, 2 galérie Nitriansky VÚC, 2 galérie Trnavský VÚC, 3 galérie Prešovský VÚC a 5 galérií Žilinský VÚC), 7 obecných galérií a 1 galéria má iného zriaďovateľa.

			Z uvedeného počtu má 159 194 objektov prírastkové číslo. Fakticky teda ide o 159 194 objektov.
<i>Knižnice</i>	2 626	42 314 974	Ide o verejné knižnice (štátne, VÚC, obecné), špeciálne, vedecké knižnice (SAV, ŠVK, MŠ SR)
		knihy zviazané a periodiká	
		audiovizuálne dokumenty	
		elektronické dokumenty (vrátane digitálnych)	
		mikroformy	
		rukopisy	
		Iné špec.dok.	
<i>Pamiatky</i>	22	69 160	Pamiatkový úrad, krajské pamiatkové úrady (8), mestské pamiatkové úrady.
		<i>národné kultúrne pamiatky</i>	
		<i>pamiatkové objekty</i>	
		<i>pamiatkové predmety</i>	
		<i>pamiatkové územia</i>	
		<i>lokality kultúrneho dedičstva</i>	
<i>Archívy</i>	35	Viac ako 180 000 b.m.	Štátne ústredné archívy (2), štátne archívy s regionálnou územnou pôsobnosťou (8), mestské archívy (1), špecializované verejné archívy (24). Zdroj: http://www.civil.gov.sk/p19/p19-01.shtm . Zámery digitalizácie, zatiaľ bez uvedenia výberových kritérií, obsahuje pracovný materiál: Španková, M. – Hanus, J. – Kažimírová, Z. – Kartous, P.: <i>Stav zabezpečenia „informatizácie“ v pôsobnosti sekcie verejnej správy na úseku štátnych archívov zriadených ministerstvom vnútra</i> . Bratislava : MVS SR, 8 s.
<i>Národný filmový archív</i>	462	viac ako 3 546 filmov	Počet audiovizuálnych dokumentov na Slovensku nie je presne známy. Zbierky sa nachádzajú v zákonných depozitároch, konkrétne SFÚ. Audiovizuálne zbierky sa nachádzajú aj v štátnych archívoch, mestských archívoch a špecializovaných verejných archívoch, knižniciach, múzeách, galériách, SAV, akademických inštitúciách a pod. Slovenský filmový ústav pripravoval zisťovanie počtov audiovizuálnych dokumentov cez dotazník: Aktualizovaný návrh dotazníka pre generálnu inventarizáciu audiovizuálneho dedičstva. Zdroj: Šmatlák, Martin: <i>Aktualizácia projektu systematickej</i>

			<i>obnovy audiovizuálneho dedičstva Slovenskej republiky. Bratislava : Slovenský filmový ústav, november 2008. 47 s. (Pracovný materiál). Celková dĺžka (metráž) materiálov SK filmov v SFÚ (stav 2008) je 14 237 470 metrov.</i>
--	--	--	---

Kvantifikácia písomných dokumentov

V spojitosti s prípravou projektu digitalizácie na Slovensku bolo nevyhnutné zistiť počty objektov určených na digitalizáciu tak, aby sa do tohto procesu dostali najdôležitejšie dokumenty. Popri počte knižničných jednotiek bolo potrebné vziať do úvahy aj typy nosičov, ich rozmery a pod. Na účely konzervovania a deacidifikácie bolo potrebné kvalifikovane odhadnúť hmotnosť materiálov a kritériá rozdelenia dokumentov do technologických tried pre procesy masovej digitalizácie a konzervovania. Tieto údaje boli rozhodujúce a nevyhnutné na určenie finančnej náročnosti projektu, návrh infraštruktúry a plánu pre celkové vecné, časové a finančné riešenie digitalizácie a konzervovania.

Tabuľka 3 Plánovaný počet knižničných jednotiek na digitalizáciu (2010-2015)¹⁸

Položka	počet objektov	str.na objekt	počet strán
Knihy z depozitu SNK	500 000	350	175 000 000
Historické dokumenty, manuskripty, staré a vzácne tlače, vybraté archívne pomôcky, textové prejavy tradičnej ľudovej kultúry a pod.	150 000	200	30 000 000
Nové knihy (nové ročné prírastky slovacikálnych kníh SNK)	50 000	350	17 500 000
Zborníky, Acta, zborníky z vedeckých a odborných konferencií atd.	10 000	350	3 500 000
Zborníky, Acta, zborníky z vedeckých a odborných konferencií atd. 2010-2015	250	350	87 500
Štúdie, vedecké a odborné state a články v zborníkoch	700 000 ¹⁹	0	0
Seriály(slovacikálne)	13 500		20 250 000
Nové ročné prírastky titulov seriálov do SNK 2010-2015	5 000		7 500 000
Viazané rukopisy, archívne pomôcky, plagáty,	10 250		10 250
Spolu	1 439 000		253 847 750

¹⁸ Žiadosť o nenávratný finančný príspevok. Príloha č. 4-2 Opis projektu, s. 45 (neoddeliteľná súčasť zmluvy)

¹⁹ Počet 700 000 článkov sú *Samostatné objekty v zborníkoch, vedeckých a odborných časopisoch* (Embedded objects, articles from proceedings and professional journals (nie články v novinách) Tieto objekty v počte 700 000 sú výsledkom digitalizácie 730 000 samostatných analógových fyzických knižničných jednotiek, a preto sa neskenujú sa samostatne.

Tabuľka 4 SUMÁRNY PREHĽAD ÚDAJOV Z TABUĽKY 1

Položka	Počet objektov	Str. na objekt	Počet strán
Knihy (1+2+3)	700 000	300	222 500 000
Zborníky (4+5)	10 250	350	3 587 500
Seriály (noviny a časopisy) 7+8	18 500		27 750 000
Viazané rukopisy, archívne pomôcky, plagáty	1 250		10 250
Spolu	730 000²⁰		253 847 750

Tabuľka 5 Prehľad počtu kníh vydaných na Slovensku 2009-2014

Rok	Počet titulov
2009	7565
2010	8639
2011	8517
2012	10123
2013	10298
2014	12734
Spolu	57876

Tabuľka 6 Prehľad počtu titulov novín a časopisov vydaných na Slovensku 2009-2014

Rok	Počet titulov
2009	1646
2010	1870
2011	1881
2012	1834
2013	1753
2014	1772
Spolu	10756

Úvod do bibliografie

Bibliografia patrí medzi najstaršie humanitné disciplíny. Sprevádza duchovno civilizáciu rozvoj spoločnosti už druhé tisícročie. Vyvíja sa viac *evolučne* ako *revolučne*. Preto sme teda použili v názve práce spojenie *moderná bibliografia*? Veď v každej dobe sa bibliografia prispôbovala vonkajším podmienkam, premenám vo vedeckej a odbornej komunikácii, vede, literatúre a knižnej kultúre. Rovnako na svojej ceste využívala aj vlastné poznatky a skúsenosti. Atribút *modernosti* je v danom kontexte relatívny.

Za *modernú bibliografiu* považujeme na Slovensku bibliografiu, ktorá sa začala formovať v období národného obrodzenia a v etape rozvoja industriálnej spoločnosti, najmä

²⁰ Počet 730 000 objektov je počet samostatných analógových fyzických knižničných jednotiek.

v 19. a 20. storočí, pričom termín bibliografia sa na Slovensku začal používať na rozhraní týchto storočí (Liba, 2006).²¹

Postmoderná bibliografia sa viaže na masívne uplatňovanie informačných a komunikačných technológií a počítačových sietí, najmä internetu najmä koncom 20. storočia. Postmoderná bibliografia existuje rovnocenne s podobnými prejavmi postmodernizmu vo filozofii, architektúre, umení, literatúre a v iných oblastiach.

Digitálna bibliografia

Digitálna bibliografia je novou etapou vo vývoji bibliografie a komunikácii poznatkov v globálnom meradle a jej vznik sa spája s revolučne novými technologickými možnosťami v oblasti vzniku, uchovávaní a sprístupňovania digitálnych dokumentov a digitálneho obsahu, najmä s možnosťami masovej robotizovanej digitalizácie rozsiahlych knižničných a archívnych zbierok, čo napríklad umožňuje digitalizáciu, archivovanie a sprístupnenie celého slovacikálneho písomného dedičstva v relatívne krátkom čase.

Digitálna bibliografia predstavuje pre knihovníctvo, bibliografiu a komunikáciu poznatkov novú výzvu. Úlohy bibliografie sa v digitálnom veku menia. Tradičný modernistický model bibliografie a bibliografického systému prechádza do novej vývojovej fázy. Zmeny v oblasti informačných dokumentových zdrojov spolu s masívnym rozvojom informačných technológií zásadne odrážajú v povahe bibliografickej práce a v celom knihovníctve. Nastupuje digitalizácia, digitálne knihovníctvo a v ňom digitálna bibliografia.

V *digitálnej bibliografii* na kvalitatívne novej úrovni dominuje opäť, ako pred tisíckami rokov, práca s celým dokumentom, s digitálnym obsahom a s dôrazom na *klasifikáciu, indexovanie a deskriptívne bibliografické metadáta*. S nástupom masovej digitalizácie sa bibliografia po stáročí veľkým historickým oblúkom vracia k práci s primárnym dokumentom. *Substitučná funkcia* bibliografie, ktorú niekoľko storočí reprezentoval záznam o dokumente sa stráca. V digitálnej bibliografii dominuje holistický princíp vo vzťahu k dokumentu a kvalitatívne nový systém práce s informáciami a poznatkami. Záznam už nezastupuje celý dokument, ako sme na to zvyknutí v katalógoch, bibliografiách a iných bibliografických textoch. Deskriptívne bibliografické metadáta sú *súčasťou* digitálneho dokumentu, ktorý vstupuje do komunikácie poznatkov ako celok.

Rewriting, description, digitisation

Historickú vývojovú líniu vidíme takto: *prepísovanie* (rewriting) – *popis* (description), *digitalizácia* (digitisation). Predpokladáme, že digitalizácia je globálny trend, ktorý v sociálnej informatike, knihovníctve, bibliografii a sprístupňovaní poznatkov bude dominovať aj v nasledujúcich desaťročiach nového tisícročia.

Bibliografia sa teda vracia po dvoch tisícročiach ku svojej archetypálnej podstate. Prešla od starovekého a stredovekého *prepísovania* dokumentov (rewriting) do 16. storočia, cez novoveké *popisovanie* kníh (description), ktoré teraz doznieva, po *digitalizáciu* (digitisation) *od začiatku 21. storočia*. To, čo bolo v minulosti v bibliografii dominantné a známe ako *prepísovanie* dokumentov, to je v súčasnosti pre bibliografiu *digitalizácia* ako kvalitatívne nová fáza vývoja jej formy a spoločenského dosahu.

V digitálnom veku sa zásadne mení povaha bibliografie a bibliografickej práce. Rastú požiadavky na odbornú kompetenciu bibliografov. Vznikla potreba nanovo riešiť zložité teoretické, koncepčné, organizačné, metodologické a metodické otázky bibliografie, najmä

²¹ LIBA, Peter. 2006. *Bibliografia v procese*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2006. 1. vyd. 296 s. ISBN 80-89023-85-1, s. 120.

v oblasti *národných bibliografických služieb, povinného výtlačku (zákonného deponátu), zvládnutia toku elektronických dokumentov, tvorby deskriptívnych metadát, klasifikácie a indexovania digitálneho obsahu, dlhodobej archivácie digitálneho obsahu, vyhľadávacích a navigačných bibliografických a informačných nástrojov, podpory využívania poznatkov prostredníctvom sprístupňovania digitálneho obsahu.*

Digitalizácia

Digitalizácia je nová, revolučná metóda efektívneho a širokého demokratického sprístupnenia poznatkov a informácií občanom. Digitalizácia znamená kvalitatívnu revolúciu v sociálnej informatike ako aj vo vedeckej a odbornej komunikácii informácií a poznatkov pričom zasahuje do samotnej podstaty bibliografie, knižničnej a informačnej vedy a praxe. Cieľom digitalizácie sa stáva uchovávanie, sprístupňovanie a najmä využívanie digitálneho obsahu v oblasti ekonomiky, vedy, inovácií, vzdelania a kultúry.

V našej monografii nejde v žiadnom prípade o odmietanie bibliografie, ktorá existovala doteraz. Ak hovoríme o bibliografii modernej, máme na mysli významné a zásadné zmeny, ktoré sa uskutočňujú v dokumentácii, knihovníctve a v samotnej bibliografii, ako aj mimo nej, pričom bibliografia z týchto zmien a podnetov vyvodzuje pre seba vlastné závery, ktorých realizácia jej dáva znaky modernosti.

Úroveň novej slovenskej bibliografie dvíhali generácie vzdelancov najmä od štyridsiatych rokov nášho storočia. Problémy bibliografie sa riešili hlavne na organizačnej platforme knižníc, najmä v Matici slovenskej, v Univerzitetnej knižnici v Bratislave, vo vedeckých a verejných knižniciach, ale aj v prostredí dokumentačných pracovísk. V súlade s medzinárodným programom Univerzálnej bibliografickej registrácie (IFLA UBCIM) sa sformoval, národný bibliografický systém. Jeho napojenie na medzinárodné programy je logické, pretože bibliografia, napriek jej významu pre národné prostredie, sa nemôže rozvíjať bez kontaktov s medzinárodným bibliografickým úsilím. Otázky bibliografie sa často riešia na stránkach odbornej tlače, na vedeckých a odborných seminároch, školeniach a pod.

Relatívne komplexný pohľad na nedávny stav bibliografie všeobecne a jej históriu doteraz podala Katarína Ruttkayová vo svojich učebniciach bibliografie. Ďalšie poznatky a informácie na tému bibliografia možno nájsť u nás najmä v Bibliografickom zborníku vydávanom v Matici slovenskej a v mnohých čiastkových štúdiách a výskumných materiáloch Národného bibliografického ústavu a iných inštitúcií.

Moderná slovenská bibliografia sa na Slovensku sformovala v druhej polovici dvadsiateho storočia. Za najvýznamnejšieho predstaviteľa *modernej* slovenskej bibliografie považujeme Petra Libu. Jeho prínosom je komplexný a systémový prístup k bibliografii. Jeho vedecký prístup, vízie, koncepcie, stratégie a teoretické názory sú obsiahnuté v súbore prác.²² Vo svojich vedeckých a odborných prácach sa kriticky, tvorivo a s vedeckou erudíciou venoval všetkým podstatným stránkam bibliografie, pričom pokryl vedecko-výskumné, vedecko-informačné ako aj vedecko-organizačné aspekty bibliografie.

Napriek solídnej úrovni našej praktickej bibliografie sme sa podujali považovať súčasnom stave a perspektívach bibliografie komplexnejšie, aktuálnejšie, s prihliadnutím na nové javy a faktory ako aj vlastné poznatky, koncepcie a praktické skúsenosti.

Zaoberáme sa bibliografiou už niekoľko desaťročí po stránke teoretickej i metodicko-praktickej. V tejto monografii sa chceme zamerať viac na súčasnosť a perspektívy bibliografie ako na jej dejiny. Existuje niekoľko podnetov, ktoré nás viedli k napísaniu práce. Aký je širší odborný a sociálny kontext úsilia o modernejšie knihovníctvo a bibliografiu?

²² LIBA, Peter. *Bibliografia v procese*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2006. 1. vyd. 296 s. ISBN 80-89023-85-1.

Vzdelávanie

Bibliografia sa stala predmetom stredoškolskej výuky a študijným predmetom bakalárskeho, magisterského a doktorandského vysokoškolského štúdia. Po viacročnom úsilí vznikol na Slovensku študijný odbor knižničná a informačná veda. Považujeme preto za potrebné nastoliť otázku postavenia bibliografie v knižničnej a informačnej vede a pokúsiť sa o výklad tohto vzťahu. Ďalej, slovenské knihovníctvo sa komplexne transformuje. Bibliografický systém bol inštitucionálne napojený na štruktúru knižničného systému. Zdá sa nám preto vhodné načrtnúť problém postavenia bibliografie v novom národnom knižničnom systéme, o konštituovanie ktorého sa usilujeme. Dávnejšie nás znepokojuje, že oblasti knižničnej a informačnej vedy, ako prevažne humanitné disciplíny akoby stáli bokom od hlavného prúdu vedeckého, filozofického a kultúrneho myslenia. O prekonanie tohto stavu sa pokúšame v úvahách o vzťahu bibliografie a postmodernizmu. Naša pôvodná koncepcia bibliografie, ktorú rozvíjame už viac rokov, je postavená na téze, že bibliografia je oblasť vedeckej a praktickej činnosti, ktorá je zameraná na komunikáciu bibliografických informácií o dokumentoch, že teda *bibliografia je veda o bibliografickej komunikácii*. Podávame aktuálny výklad dopadu niektorých nových faktorov na bibliografiu a jej súčasné metódy, možnosti, limity a perspektívy.

Moderná bibliografia v súčasnosti

Pre súčasnú *modernú bibliografiu* je charakteristické, že *informatizačné tendencie* a internet ako aj globalizačné trendy v oblasti komunikácie informácií sa zásadným spôsobom dotýkajú všetkých *prvkov a zložiek bibliografickej komunikácie* - tvorby a získavania dokumentov, ich spracovania, uchovávanía a sprístupňovania bibliografických počítačových záznamov. V porovnaní s uplynulými desaťročiami došlo v nebývalej miere k prudkému *rozvoju v univerze dokumentov*. Predmetom bibliografie už nie sú len knihy a časopisy a tlačené texty. Univerzum dokumentov sa *značne diverzifikuje*, pokiaľ ide o *druhy dokumentov a nosiče informácií*. Moderná bibliografia, na túto skutočnosť reaguje rozvojom organizačných a metodických nástrojov. Ďalšie znaky modernej bibliografie sú spojené s jej *formou*. Moderná bibliografia je *postpapierová bibliografia*. Štandardom sa stal *počítačový bibliografický záznam*.

Moderná bibliografia - to nie je už len činnosť zameraná na *formálny identifikačný popis* dokumentu. Počítačové záznamy v štruktúre formátov MARC umožňujú *hĺbkové spracovanie dokumentov* a umožňujú vykonávať veľmi *dôkladný bibliograficko-informačný prieskum*.

Sofistikované softvéry umožňujú spájať bibliografický popis s úplnými textami dokumentov alebo s multimédiami, využívať súbory autorít, pracovať v integrovanom a používateľsky komfortnom prostredí, využívať nástroje Word Wide Webu a pod. Ďalším štandardným znakom modernej bibliografie je využívanie štruktúry formátov MARC v bibliografickom spracovaní, v tvorbe a využívaní heslárov (autorít) a prácu s vlastnickými údajmi (holdingy).

Vo vzťahu k *bibliografickému textu* a *textu dokumentu* sa rozvíjajú dve hlavné konvergujúce tendencie: *štruktúrna* a *hypertextová*. Prvá - *štruktúrna* - je evolučná, vnútrobibliografická. Jej dokladom je sústavne zdokonaľovaný systém formátu MARC, najmä formátu MARC 21. Druhá - *hypertextová* - je mimobibliografickej proveniencie. Viaže sa na informačné technológie, počítačovú lingvistiku a elektronické publikovanie. Zdá sa, že pre modernú bibliografiu nie sú zatvorené dvere, ktoré vedú *od manažmentu záznamov* o dokumentoch *k manažmentu údajov a znalostí*. *Profesia bibliografa* si *vyžaduje zvládnutie informačnej technológie*. Produkovanie množstva čiastkových papierových bibliografických

súborov sa stalo neefektívnym z ekonomického ako aj z informačného hľadiska. Počítačové bibliografické záznamy sa uchovávajú v moderných *databázových systémoch* a sú dostupné cez globálne *počítačové siete* (World Wide Web). Technologická infraštruktúra *Internetu a WWW* otvára pre moderné bibliografické služby úplne nové horizonty. Dokonca sa zdá, že Internet je pre vývoj bibliografie natoľko významný, že bude možné hovoriť *o bibliografii pred Internetom a o bibliografii s Internetom* alebo o *digitálnej bibliografii*. Rovnako sa to týka aj verejne online prístupných katalógov knižníc (OPAC).

Našou autorskou ambíciou nie je vyriešiť všetky nastolené otázky. Pokúšame sa zhrnúť, vyložiť, načrtnúť alebo interpretovať témy, ktoré sú z nášho pohľadu najživšie prípadne najperspektívnejšie. Niekde je náš výklad koncíznejší a systematický, niekde má charakter voľnej úvahy s publicistickými črtami, inde povahu dôkladného didaktického výkladu. Domnievame sa, že naša práca sa napriek parciálnosti v niektorých častiach koncentruje na najpodstatnejšie aktuálne a perspektívne otázky bibliografie a že podnieti iných k úvahám, polemike alebo k dopracovaniu niektorých načrtnutých myšlienok.

Všeobecná charakteristika pojmu bibliografia

Bibliografia je oblasť vedeckej a praktickej činnosti, ktorá je zameraná na komunikáciu bibliografických informácií o dokumentoch. Inými slovami, *bibliografia je veda o bibliografickej komunikácii*.

V medzinárodnej norme ISO sa bibliografia definuje s dôrazom na jej praktickú stránku ako (1) *technika identifikácie a popisu dokumentov a triedenie získaných popisov* (ISO 5127/1:1983)²³. V anglickom výklade sa termín bibliografia definuje ako (2) *štúdium techník produkcie a šírenia kníh* a je vlastne synonymom termínu *bibliológia* (veda o knihe) ISO 5127/1:1983)²⁴. V ďalšej norme je definovaná bibliografia ako (3) *sekundárny dokument, ktorý predstavuje súpis špecificky usporiadaných záznamov a obsahuje údaje popisujúce dokument a umožňujúce jeho identifikáciu* (ISO 5127/2:1983)²⁵. Bibliografia v tomto zmysle existuje buď ako autonómny dokument (bibliografický súpis), prípadne ako príloha alebo časť dokumentu (skrytá bibliografia). Analogicky podľa zloženého slova *bibliografia* je možné použiť príponu *grafia* na vytvorenie ďalších zložených termínov, ktoré označujú iné špecifické zbierky dokumentov: filmy - *filmografia*, disky (platne) - *diskografia* a pod.

Samotné slovo bibliografia je gréckeho pôvodu. Je zložené z dvoch gréckych slov *biblion* = kniha a *graphein* = písať. Pôvodne sa slovo bibliografia vzťahovalo na písárske práce a prepisovanie kníh. Za bibliografov sa považovali v antickom Grécku tí, ktorí sa zaoberali ručným opisovaním kníh. Slovo bibliografia má pomerne široký rozsah a niekoľko významov. Etymologicky sa však viaže na slovo kniha a na určité činnosti spojené s knihou. Po zániku Rímskej ríše a s nástupom latinskej stredovekej kultúry bibliografia ako slovo gréckej proveniencie ustúpilo. V období humanizmu sa pôvodné používanie slova bibliografia v zmysle *písať knihu, opisovať knihu* postupne zmenilo na *popisovať knihu* a nadobúdalo význam vzťahujúci sa na *zoznam (súpis) kníh*. Ako prvý použil pomenovanie *bibliografia* vo význame *súpis kníh* v roku 1633 vo Francúzsku Gabriel Naudé, tajomník a knihovník kardinála Mazarina v názve diela *Bibliografia politica*. Od tých čias sa súpisy kníh

²³ ISO 5127/1:1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 1: Basic and framework terms*. Termín 1.2-11. (Revízia 1996-06-27). Tiež: STN ISO 5127-1 (predtým ČSN 0167).

²⁴ ISO 5127/1:1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 1: Basic concepts*. Termín 1.2-12.

²⁵ ISO 5127/2:1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 2: Traditional documents*. Termín 2.1.3-05. (Revízia 1997).

pomenúvajú aj rozličnými inými názvami: katalóg (catalogus), knižnica (bibliotheca), zoznam (repertorium), inventár (inventarium), register (index).²⁶

Zatiaľ neexistujú úplné dejiny bibliografie. Mnohí autori spájajú začiatky bibliografie so vznikom rukopisných textov, predpokladajú bibliografické archetypy v sumersko-asyrsko-babylonských ríšach. Pomerne komplexný všeobecný pohľad na dejiny bibliografie poskytuje K. Ruttkayová (1992). Autorka, odvolávajúc sa na prácu archeológa H. V. Hilprechta a jeho objavy v sumerskom meste Nippur konštatuje, že doklady popisov hlinených tabuliek, pochádzajúcich z rokov okolo 2500 pred našim letopočtom v sumerskej knižnici už boli usporiadané a klasifikované podľa vedeckých princípov (Ruttkayová, 1992, s. 18-19). Začiatky bibliografie vidí aj v tzv. Ašurbanipalovej knižnici z asýrskeho Ninivu, z ktorej sú tiež doložené katalógy a záznamy o tabuľkách v origináloch a v ich odpisoch. Poukazuje na význam Alexandrijskej knižnice pre ľudskú civilizáciu a osobitne aj pre bibliografiu a Kallimachosa z Kyrény (305-240 pred n.l.), autora najstaršieho katalógu. Z obdobia byzantskej renesancie poukazuje na význam pôsobenia konstantinopolského patriarchu Fótia a jeho zoznam kníh, nazývaný *Mirobiblion*.²⁷²⁸

Niektoré pramene situujú zrod bibliografie do 15. st. a dávajú ho do súvislosti s vynálezom kníhtlače. Francúzske pramene uvádzajú medzi prvými tlačenými súpismi kníh dielo *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*, ktoré zostavil a v r. 1494 publikoval Jean Trithème (Johann Trithem), ale podobne ako encyklopédia Britannica považujú za *otca bibliografie* nemecko-švajčiarskeho naturalistu a spisovateľa Conrada Gesnera a jeho dielo *Bibliotheca universalis*, ktoré bolo publikované v r. 1545.

Slovo bibliografia encyklopédie najprv nezaznamenali. Nie je napríklad zahrnuté v Slovníku (Dictionnaire) Francúzskej akadémie z r. 1694. Určitý čas, zhruba do polovice 18. storočia, bol termín bibliografia vyhradený pre paleografickú vedu. V r. 1751 v Encyklopédii Diderota a d'Alemberta sa slovom *bibliograf* označoval ten, čo sa vyzná v starých rukopisoch. Až vo 4. vydaní Slovníka (Dictionnaire) Francúzskej akadémie v r. 1762 sa slovo *bibliografia* definuje ako „veda bibliografa“ a popri jeho pretrvávajúcom paleografickom význame, znalosti starých rukopisov, objavuje sa nový význam v spojitosti s definovaním slova *bibliograf*. Za bibliografa sa považuje ten, čo *vie lúštiť staré rukopisy a čo sa vyzná rovnako v tlačených knihách ako aj rukopisoch*. V tomto zmysle sa „vedou bibliografa“ ako prvý zaoberal parížsky historik tlače a kníhkupec Jean François Née de La Rochelle. Ide o jeho úvod s názvom *Discours sur la science bibliographique et sur les devoirs du bibliographe* (*Rozprava o bibliografickej vede a o úlohách bibliografa*), ktorý bol uverejnený vo Francúzsku v prvom výbere pozoruhodných diel publikovaných od 15. st., ktorý má názov *Bibliographie instructive...* a ktorý zostavil a v desiatich zväzkoch v r. 1763-1782 vydal parížsky kníhkupec Guillaume-François De Bure le Jeune.

Knižničná a informačná veda vo svojich disciplínach, bibliografiu nevynímajúc, neprešla v niektorých krajinách, ako niektoré iné humanitné vedy, zreteľnou fázou vyčlenenia a interpretácie svojich vlastných špecifických štruktúr. Zostáva, na vlastnú škodu, na vonkajšej, javovej úrovni skúmania dokumentov, bez hľadania a teoretických analýz hĺbkových, semiotických a medzitextových vzťahov medzi *dokumentmi* a *informatickými textami*, ktoré sa profesionálne produkujú v oblasti knihovníctva, bibliografie a dokumentácie. Z toho vyplývajú aj určité metodologické ťažkosti definovania vlastného predmetu, špecifických faktov, koncepcií a metód a v konečnom dôsledku je potom nevyhnutné

²⁶ MALCLÈS, Louis-Noelle. *Manuel de bibliographie*. 4ieme éd. rev. et augm. par Andrée Lhéritier. Paris : Presses universitaires de France, 1985. 448 p.

²⁷ RUTTKAYOVÁ, Katarína. *Teória a metodológia bibliografie : Genéza a súčasný stav vybraných inonárodných bibliografií*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1992. 194 s.

²⁸ RUTTKAYOVÁ, Katarína a Jiří KÁBRT. *Bibliografia*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991. 335 s.

zdôrazňovať interdisciplinaritu a *vypožičiavanie* si terminológie a argumentácie z iných odborov a disciplín (jazykoveda, sociológia, psychológia a pod.). V našej odbornej literatúre je na druhej strane dostatok dôkazov o tom, že naši odborníci z odboru knižničnej a informačnej vedy zaznamenávajú vývoj teoretického myslenia v iných krajinách. Spravidla však ide viac o *metateoretickú registráciu* poznatkov, ku ktorým sa dospelo inde, než o konfrontáciu koncepcií, porovnávanie výsledkov vlastného výskumu a praktických skúseností s výsledkami a skúsenosťami iných.

Pojem bibliografia sa v súčasnosti používa naďalej jednak vo význame *popis a súpis* dokumentov a jednak ako pomenovanie *disciplíny*, ktorá je zameraná na bibliografickú komunikáciu a praktické riešenie problémov výmeny bibliografických údajov.

Vzhlľadom na spojenie bibliografie s informačnými technológiami sa postupne mení chápanie bibliografie ako *popisu a súpisu*. *Popis* sa transformuje na pomerne sofistikovaný proces a produkt uplatnenia analýzy komplexnej štruktúry dokumentov, s využitím iných informačných zdrojov. *Súpis*, respektíve súpisové znaky bibliografického záznamu strácajú v elektronickej forme v databázach svoj niekdajší úzky význam vzhlľadom na množinové, spravidla papierové, bibliografické súpisy a kartotéky. Paleta bibliografických údajov sa mimoriadne prehĺbila, precizovala jednak v zmysle časť-celok, jednak v zmysle diverzifikácie techník zaznamenania vzťahov diachronických a hierarchických, ako aj vzťahov medzi *univerzom dokumentov a bibliografickým univerzom*.

V každom prípade patrí bibliografia medzi základné pojmy *knižničnej a informačnej vedy a knižnej kultúry*. Napriek značnému rozšíreniu sa však nepoužíva bezvýhradne a rovnako vo všetkých krajinách, čo súvisí s rôznymi kultúrnymi a profesionálnymi tradíciami niektorých krajín. V anglo-saských krajinách sa napr. používa termín bibliografia „*bibliography*“ na označenie celej *knihovedy*²⁹.

V Encyklopédii Britannica z r. 1989 sa pojem bibliografia vysvetľuje ako *systematické štúdium a popis kníh*.³⁰

Výklad pojmu bibliografia

U nás sa termín bibliografia používa najmä v týchto troch významoch.

(1) Bibliografia ako veda, ktorá skúma zákonitosti bibliografickej komunikácie, bibliografickej praxe, vytvára systém poznatkov v disciplínach teórie bibliografie, dejín bibliografie a riadenia bibliografie. (2) Bibliografia ako činnosť, ktorá je zameraná na získavanie, spracovanie, uchovávanie a sprístupňovanie bibliografických informácií. (3) Bibliografia ako výsledok bibliografickej činnosti. Popri týchto troch základných významoch termínu bibliografia - bibliografická veda, bibliografická činnosť, bibliografická produkcia - niektorí autori uvádzajú aj ďalšie významy a spresňujúce výklady ďalších atribútov bibliografie. Napr. *tvoriť bibliografiu, používať bibliografiu, zaoberať sa bibliografiou*³¹.

Bibliografia sa považuje za spoločenský jav, ktorého obsahom je komunikácia bibliografických informácií. Pojmom *bibliografická informácia* sa rozumejú *bibliografické údaje*, ktoré charakterizujú bibliografickú jednotku, dokument, napríklad knihu, seriálovú publikáciu, hudobninu, film, počítačový súbor, audiovizuálny dokument, článok, kompaktný disk a pod.

²⁹ BEAUDIGUEZ, Marcelle. *Guide de bibliographie générale : Méthodologie et pratique*. - Nouvelle éd. - München, London, New York, Paris : K.G.Saur, 1983.

³⁰ Bibliography. In: *The New Encyclopaedia Britannica. Vol.2. : Micropaedia*. - 15th ed. - Chicago : The University of Chicago, 1989. s. 195-196

³¹ BEAUDIGUEZ, Marcelle. *Guide de bibliographie générale : Méthodologie et pratique*. - Nouvelle éd. - München, London, New York, Paris : K.G.Saur, 1983. s. 23

Bibliografické informácie

Bibliografické informácie, čiže *bibliografické údaje* o dokumentoch sú usporiadané podľa určitých štandardov a noriem v *bibliografických záznamoch*, ktoré sú zaradené vo väčších celkoch, napríklad v *bibliografických súpisoch* (ako je napríklad národná bibliografia, špeciálna bibliografia a pod.). Bibliografické *záznamy* sú usporiadané do *súborov* buď v tradičnej, papierovej forme, alebo v digitalizovanej forme v *počítačových súboroch* a v bibliografických *bázach údajov*. Jadro všetkých bibliografických záznamov, ktoré sa vyskytujú v rozličných oblastiach komunikácie informácií o dokumentoch ako je knihovníctvo, knižný obchod a vedecké informácie tvorí *bibliografický popis* ako objektívna časť *bibliografického záznamu*.

Predmetom bibliografie ako *vedeckej disciplíny* je komplex problémov *bibliografickej komunikácie* v kontexte knižničnej a informačnej vedy. Teoretické zložky bibliografie sú najmä: *teória bibliografickej komunikácie*, *bibliografická analýza a syntéza*, *bibliografické jazyky*, *teória kondenzačnej deskripcie*, *teória spracovania dokumentov*, *bibliografické služby*, *bibliografický prieskum*, *bibliografické systémy*, *bibliografický manažment a marketing*. Moderná bibliografia sa realizuje a skúma v kontexte rozvoja informačnej a komunikačnej technológie.

Bibliografia ako veda a činnosť

Bibliografia ako veda a činnosť sa spoločensky a profesionálne realizuje jedine v bibliografickej komunikácii, v procese tvorby uchovávaní a výmeny bibliografických informácií, a to hlavne prostredníctvom bibliografickej produkcie, ktorá je výsledkom viac alebo menej tvorivej činnosti bibliografa.

Bibliografia ako produkt

Bibliografia ako *produkt* predstavuje výsledok bibliografickej činnosti. Samotné produkty bibliografickej činnosti sú v praxi rozličné druhy a typy bibliografických diel, bibliografických súpisov, zoznamov a báz údajov v elektronickej forme.

Bibliografia ako disciplína knižničnej a informačnej vedy

Bibliografia ako *disciplína knižničnej a informačnej vedy* sa zo špecifických hľadísk zaoberá jednotlivými prvkami a zložkami systému bibliografickej komunikácie, ako je *dokument* (bibliografická jednotka), *bibliograf* (tvorca bibliografického záznamu alebo diela), *bibliografický text* (bibliografický záznam, bibliografický popis, bibliografický súpis, báza bibliografických údajov atď.), *prijemca bibliografie*. Predmetom pozornosti bibliografie sú tiež jednotlivé procesy *kódovania a dekódovania*, ktoré súvisia s bibliografickým *spracovaním* dokumentov, s *tvorbou a využívaním* bibliografických textov. Organizovaná množina prvkov bibliografickej komunikácie spolu s inštitucionálnou základňou bibliografie tvorí *bibliografický systém*, ktorý sa navonok prejavuje cez *bibliografické služby*.

Bibliografia ako *disciplína* reaguje na zmeny sociálnej komunikačnej situácie, technologický pokrok, objavovanie nových druhov dokumentov a so zreteľom na vonkajšie faktory primerane koriguje metódy a celkový charakter bibliografickej komunikácie tak, aby bibliografická činnosť v zmenených podmienkach primeraným a efektívnym spôsobom umožňovala ľuďom orientáciu vo svete literatúry a dokumentov.

Bibliografická činnosť

Bibliografická činnosť je závislá na dokumentoch, na množine akýchkoľvek dokumentov, napr. na systéme vedeckej a technickej literatúry, umeleckej literatúry a pod. Kým pre tvorcov primárnych dokumentov, teda vedcov, spisovateľov, hudobných skladateľov, filmových tvorcov a pod. je zdrojom inšpirácie, poznávania a interpretácie svet ako taký, teda *mimotextová ontológia*, univerzum, komunikovateľná realita, ktorú odrážajú v dokumentoch ako výsledkoch svojej tvorivej činnosti, pre tvorcov bibliografického záznamu alebo bibliografického súpisu či iného bibliografického diela je zásadne zdrojom popisu a inej činnosti dokument - textová ontológia.

Vznik bibliografie je podmienený dvoma hlavnými faktormi. Na jednej strane je to vznik literatúry (písomníctva), teda vznik dokumentov. Na druhej strane je to potreba vzdelancov mať informácie o svete literatúry, o svete dokumentov, ktoré sú nositeľmi informácií a poznatkov, teda potreba ľudí poznávať svet.

Zoznam bibliografických odkazov

BEAUDIGUEZ, Marcelle. *Guide de bibliographie générale : Méthodologie et pratique*. - Nouvelle éd. - München, London, New York, Paris : K.G.Saur, 1983. 223 p. ISBN 3-598-20454-X.

Bibliography. In: *The New Encyclopaedia Britannica. Vol.2. : Micropaedia*. - 15th ed. - Chicago : The University of Chicago, 1989. s. 195-196. ISBN 978-0852295533.

ISO 5127/1:1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 1: Basic concepts*. Termín 1.2-12.

BRIET, Suzanne. *What is Documentation? English Translation of the Classic French Text*. Transl. and ed. by Ronald E. Day and Laurent Martinet. [online]. Lanham, MD: Scarecrow Press, 2006 [cit. 7.11.2015]. Dostupné na: <http://martinetl.free.fr/suzannebriet/questcequeladocumentation/briet.pdf>

ISO 5127/2-1983 : *Documentation and information - Vocabulary - Part 2: Traditional documents*. Termín 2.1.3-05. (Revízia 1997).

BUCKLAND, Michael. Documentation, Information Science, and Library Science in the U.S.A. *Information Processing & Management* 32, 1996. pp. 63-76. Reprinted In: HAHN, Trudi Bellardo and Michael BUCKLAND. *Historical Studies in Information Science*. Medford, New Jersey: Information Today, 1998. pp. 159- 172. ISBN 1-57387-062-5.

BUCKLAND, Michael. Education for librarianship in the next century. In: *Library Trends* 34. no 4, 1986, pp. 777-788. ISSN 0024-2594.

BUCKLAND, Michael. Northern Light: Fresh Insights into Enduring Concerns. In: *A Document (Re)turn. Contributions from a Research Field in Transition*. Frankfurt: Peter Lang International Academic Publishers. 2007. 342 s. ISBN 978-3631562949.

Digitales Edieren im 21. Jahrhundert. Fachtagung des Landesarchivs Nordrhein-Westfalen anlässlich der Online-Veröffentlichung der nordrhein-westfälischen Kabinettsprotokolle von 1946 bis 1980. [online]. Düsseldorf, in: H-Soz-Kult, 2015 [cit. 30.9.2015]. Dostupné na: <http://www.hsozkult.de/event/id/termine-28976>

DVOENOSOVA, G. A. Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing. 2011.

CHYAPITE, Yu. A. Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing. 2010

KIORGAARD, Deirdre. *RDA/ONIX Framework for Resource Categorization*. [online]. Version 1.0., 2006 [cit. 24.2.2014]. Dostupné na: <http://www.rda-jsc.org/archivedsite/docs/5chair10.pdf>

LIBA, Peter. *Bibliografija v procese*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2006. 1. vyd. 296 s. ISBN 80-89023-85-1.

MALCLÈS, Louis-Noelle. *Manuel de bibliographie*. 4ieme éd. rev. et augm. par Andrée Lhéritier. Paris : Presses universitaires de France, 1985. 448 p.

MARC 21: Formát pre bibliografické údaje s pravidlami na označenie obsahu. / Kongresová knižnica USA ; Preklad a odborná redakcia Dušan Katuščák, Martin Katuščák. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004. 907 s.

NESTEROVICH, Yu. V. Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing. 2013.

NOVÁKOVÁ, Marta. Dokument. In: Informačná výchova: terminologický a výkladový slovník, odbor knižničná a informačná veda. Dušan Katuščák [zost.], Marta Matthaidesová, Marta Nováková; ed. slovn. Ladislav Ďurič, Viliam S. Hotár, 1. vyd. Bratislava: SPN, 1998. 375 s. ISBN 8008028181.

OTLET, Paul. *Traité de documentation*. Bruxelles : Mundaneum, Palais Mondial, 1934. 431 p.

RAYWARD, Warden Boyd and Paul OTLET. *International Organization and Dissemination of Knowledge: Selected Essays*. Amsterdam: Elsevier, 1990. 331 p. ISBN 1-57387-062-5.

RUTKAYOVÁ, Katarína a Jiří KÁBRT. *Bibliografija*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991. 335 s. ISBN 80-08-00287-5.

RUTKAYOVÁ, Katarína. *Teória a metodológia bibliografie : Genéza a súčasný stav vybraných inonárodných bibliografií*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1992. 194 s. ISBN 8022303801.

SCHVETSOVA-VODKA, G.N. Definitions of a "document". In: *Nauchno-Technicheskaya Informatsiya*. Seriya 1, No. 8, 2007. pp. 1–6.

SHVETSOVA-VODKA, G. N. Zeitschriftenartikel aus Scientific and Technical Information Processing. 2008.

ŠUŠOL, Jaroslav. Elektronické informačné zdroje a knižnično-informačné systémy – aktuálne problémy a súvislosti. In *ITLib*. [online]. 2001, č. 3. [cit. 24.2.2014]. Dostupné na: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2001/3/elektronicke-informacne-zdroje-a-kniznicno-informacne-systemy-aktualne-problemy-a-suvislosti.html?page_id=2305

Tento článok vznikol s podporou projektu „Adaptácia študijného programu mediamatika a kultúrne dedičstvo na potreby vedomostnej spoločnosti“ (ITMS: 26110230106) v rámci OP Vzdelávanie spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho sociálneho fondu.

